

Nizhyn: NDU im. M.Hoholia, no.1, 273 p; pp.35 – 40. [in Ukrainian].

5. Isaev, V.P. (2013). Psikhologicheskie osobennosti budushchey professionalnoy deyatelnosti spetsialistov sotsionomicheskogo profilya [The psychological peculiarities of the future professional activity of specialists of sociological profile]. *The world of science, culture, and education*, no.4(41), pp. 203–206. [in Russian].

6. Kaverina, R.D. (1986). *Mir professiy* [The world of professions]. Moscow: Molodaya gvardiya, 300 p. [in Russian].

7. Klimov, Ye.A. (2005). *Psikhologiya*

professionalnogo samoopredeleniya: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedeniy [Psychology of professional self-determination: educational manual for the students of higher educational pedagogical establishments]. Moscow: Izdatelskiy tsentr “Akademiya”, 304 p. [in Russian].

8. Surmin, Yu. P. (2005). *Metod analizu sytuatsii (Case study) ta yoho navchalni mozhlyvosti. Hlobalizatsiia i Bolonskyi protses: problemy i tekhnolohii* [The method of Analysis the situations (Case Study) and its educational capabilities. Globalization and the Bologna Process: Problems and Technologies]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018

УДК 811.27'38'246.2

DOI:

Анна Огар, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КОНЦЕПТОСФЕРА ДІТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У статті йдеться про дискурс дитячих періодичних видань як сукупність апеляції до концептів, зумовлений вибором мовних засобів відповідно до інтенцій мовця. З'ясовано, що на сторінках журналів актуалізовано передусім біологічні та предметні концепти, рідше – ландшафтні. З-поміж соціальних концептів частотно виділено концепти країн, національностей, занять. Особливу увагу приділено вербалізації концепту Україна. До ключових концептів дитячих періодичних видань належать також моральні (етичні) та духовні концепти.

Ключові слова: концепт; концептосфера; дискурс; вербалізація; класифікація концептів.

Літ. 7.

Anna Ogar, Ph.D.(Philology), Senior Lecturer of the Philological Disciplines and Methods of Teaching at the Elementary School Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE CONCEPTOSPHERE OF PERIODICALS FOR CHILDREN

The article deals with the discourse of the children's periodicals as a set of appeal to concepts, due to the choice of linguistic means in accordance with the intentions of the speaker. It was found out that on the pages of magazines the biological and subject concepts, and at least the landscape ones, were actualized in the first place. Among the social concepts, the concepts of countries, nationalities, occupations are often highlighted. Particular attention is paid to the verbalization of the concept of Ukraine. The key concepts of the children's periodicals include the moral (ethical) and spiritual concepts.

A thorough analysis of the children's periodicals testifies the usage of paralinguistic means: a syngraphic (stylistically justified variation of punctuation marks), a supragrapheme (variation of the font), a topography (deviation from the standard design of the text array that allocates it, accents it), architectonics, the professional children's illustration.

The analyzed magazines develop the children speech, logical thinking, observation, arbitrary attention, memory. They include children into the system of social relations; allow them to gain social experience, to model their behavior. And yet – they are attracted to the national heritage, to the achievements of their people.

Keywords: a concept; concept sphere; discourse; verbalization; classification of concepts.

Постановка проблеми. Мова – унікальне джерело інформації про соціально-культурну реальність. Будь-яка динаміка в навкіллі провокує процес осмислення, конструювання нового смислу, тобто

концептуалізацію, а отже – зміни в мові, найдоступнішій формі відображення знань про світ і найважливішому інструменті, через який людина ці знання отримує. Отож вивчення мови – це не лише засвоєння мовних форм і явищ, це осягнення

ментального світу народу. Одиницею, до якої апелюють у лінгвістиці за його дослідження, є концепт – комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет, певне культурно зумовлене ментальне утворення (І. Голубовська); абстрактна одиниця ментального рівня, яка відображає результати пізнання довкілля та зосереджує найрізноманітніші відомості про об'єкт (М. Скаб).

Концепт – поняття, яке викликає суперечки на дискусійних платформах, хоча лінгвістична галузь, у центрі якої він є, активно розвивається. Свідченням цьому є численні праці, які досліджують теоретичні засади вивчення концептів, їхній вияв у дискурсивних контекстах. Скажімо, неодноразово об'єктом наукових розвідок була проблема класифікації концептів, які розподіляють на підставі з'яви в національній концептосфері (питомі й запозичені), актуальності (ключові та другорядні), розвитку структури (ті, які розвиваються, і застигли), смислового обсягу (мікро- та макроконцепти), суб'єкта концептуалізації (ідіоконцепти, етноконцепти, загальнолюдські) (О. Селіванова, В. Івашенко, О. Кубрякова). Розрізняють концепти й за категоріями: базові, концепти-декриптори, концепти-релятиви [5, 81]. Перші формують основу мови й всієї картини світу. Серед них виділяють космічні концепти (біологічні, ландшафтні, предметні, метеорологічні), соціальні (концепти країн, соціального статусу, національності, влади й управління, моральні, релігійні концепти), психічні (концепти внутрішнього світу: характеру, емоцій, ментальності). Концепти-декриптори категоризують виміри, якість, кількість; концепти-релятиви – це оцінки, позиції і привативи. Усе це різноманіття концептів утворює концептуальну сферу. Концептосфера – це узагальнення колективного культурного досвіду певного етносу, неповторна система, яка містить концепти тих фрагментів дійсності, які є найважливішими для народу – носія цієї мови, а також структурує їх за різними ознаками й на різних підставах. Концептосфери різних етносів суттєво різняться як набором концептів, так і принципами їхнього структурування. Концептосфери охоплюють як загальнолюдські (Час, Простір, Істина, Життя, Смерть тощо), так і національно-культурні (Воля, Незалежність, Україна тощо) одиниці. Базовими для концептосфери української мови і культури є концепти *Слово, Бог, Істина, Добро, Мир, Праця, Доля, Воля, Серце, Земля, Правда, Свобода, Шевченко* та інші [1, 99]. Отож концептосфера як певним чином упорядкована сукупність концептів народу за вербалізації

передає закодовану ним інформацію. Найперше фіксує результати когнітивних зусиль людського розуму слово, хоча концепт може позначатися не лише однослівно, а й різними сполученнями слів. Через вербалізатори ми отримуємо доступ до закритої для безпосереднього вивчення ментальної сфери, тому важливим є мовне наповнення дискурсу, особливо дискурсу, орієнтованого на дітей.

Мета статті – простежити вербальне оформлення сучасних дитячих періодичних видань та на цій основі з'ясувати особливості концептуального простору журналів “Барвінок”, “Пізнайко”, “Зернятко”.

Аналіз останніх досліджень. Тексти дитячих журналів вже були об'єктом досліджень науковців. Скажімо, Н. Сиромля з'ясує, що дискурс дитячого періодичного видання виконує функції експлікації ментального простору завдяки взаємодії вербальних і невербальних компонентів компонентів: багато ілюстрацій найдоступніше передають смисловий вміст концептів, ключових слів культури, прецедентних феноменів. Характерними рисами зображального матеріалу за цього є прецедентність, деталізація, аніматизм /антропоморфізм [7, 277]. Прецедентність зумовлена віком дітей, який і визначає обсяг, наповнення інформації; деталізація сприяє формуванню енциклопедичних знань; аніматизм/антропоморфізм визначальна риса текстів для дітей, адже наділення предметів рисами істот передбачає образність, що відповідає типу дитячого мислення.

Л. Бісовецька, аналізуючи мову засобів масової інформації для дітей та юнацтва, висновкує, що вони розширюють тематично-інформаційний простір української літературної мови та впливають на мовну свідомість дітей, адже ЗМІ як важливий компонент сучасної національної культури є потужним механізмом впливу на соціум [3, 46]. Мову преси вивчали й С. Бибик, Н. Дзюбишина-Мельник, однак з погляду актуалізації концептів дискурс дитячих періодичних видань у полі зору науковців ще не був.

Виклад основного матеріалу. Одна з основних функцій дискурсу (сукупності апеляцій до різних концептів, зумовлена вибором мовних засобів відповідно до інтенцій мовця [6, 212]) дитячого журналу – це актуалізація ментального простору, певної концептосфери, тобто дитячий журнал формує ментальність за розвитку мовної особистості дитини, формує її світогляд через категорії і форми рідної мови, у яких закладено інтелектуальні, духовні й вольові якості

національного характеру [7, 274]. На це має зважати письменник-дописувач дитячого журналу. Він також має врахувати реальний запас (активний і пасивний) слів дитини та поріг розуміння нею нових понять, адже діти не одразу включені в усі сфери спілкування дорослих. Спочатку реалією дитячої мови є розмовно-побутове мовлення (стиль), часом позначене місцевим колоритом (діалектом), і художній стиль, котрим діти послуговуються через вірші, скоромовки, казки тощо. Відтак вони знайомляться з науковою сферою спілкування та із сферою масової інформації. Перша з них втілюється у стилі, близькому до науково-популярного, друга – у стилі, близькому до художньо-публіцистичного [4]. Сьогодні діти, як і всі, зусібіч підпадають під вплив безлічі інформаційних потоків і це теж ставить певні вимоги до дитячих періодичних видань: вони мають бути цікаві, пізнавальні, доступні, але не перенасичені.

Розгляд журналів “Пізнайко від 6 років”, “Барвінок”, “Зернятко” за останній рік дозволив окреслити певні концептуальні рамки. Клас космічних концептів структурують передусім біологічні та предметні субкласи, рідше – ландшафтні. Доволі часто (майже у кожному номері) актуалізовано концепт *тварини*. Його вербалізують як номени українських аборигенів (*лисиця, ведмідь, щур, вовк, білка* тощо), так і менш звичні для дітей назви (*жаборот, кенгуру, дикобраз, дукера* (маленька антилопа), *пінгвін, тигр, крокодил, каракатиця, карликова королева, лемур, ліновець, хамелеон, бурій пелікан* тощо). Подибуємо на сторінках журналів й орнітоніми (*саджа (копитка), зимородок, сіра куріпка, якана, хатній сич, журавель сірий, синиця*) і назви риб (*дельфін, риба-меч, риба-їжак, риба-пила, риба-труба, риба-кіт, риба-сокира, риба-капітан, баракуда* тощо). До слова, ці назви подано не вкрапленнями, а комплексно, у рамках певних завдань. Так, на розгортці “Морські диваки” дітям запропоновано серед дивних рибин з чудернацькими іменами викрити самозванців (*риба-навари-солі, риба-чайник, риба-праска, риба-золота чашка, риба-ключ*) (“Пізнайко”, № 7). Такі завдання з вдалими ілюстраціями не лише ознайомлюють дітей з мешканцями морських глибин, але розвивають їхній пізнавальний інтерес, змушують шукати, порівнювати, розмірковувати, чому саме так назвали риб. Підкреслимо, що незвичних тварин актуалізовано на широкому інформаційному тлі: мешканку солоних вод каракатицю описано науково, але доступно, тому разом з номеном

каракатиця діти засвоюють суміжні назви *присоска, щупальця, молюск, чорнило* (“Пізнайко”, № 6). Насамкінець зазначимо, концепти рослин об’єктивовано вкрай рідко: зокрема в рубриці “Цікавинки Божого світу” журнал “Зернятко” знайомить дітей з первоцвітом весняним. Натомість вдосталь представлено концепт *людина*: це відомі винахідники, мореплавці, пірати, добродійці, поети, музиканти, зореплавці, а також казкові персонажі, міфічні істоти, діти-герої тощо.

Часто редактори журналу апелюють до предметних концептів, об’єднаних за тематичним принципом: “Шахи” (пішак, кінь, король, тура, слон, ферзь), “Пірати” (корабель, гармата, бандана, шабля, “Веселий Роджер”), “Детектив” (доказ, експертиза, почеркознавча експертиза, дактилоскопічна експертиза, трасологічна експертиза, фототехнічна експертиза, балістична експертиза, одорологічна експертиза) тощо. А от вербалізатори власне космічних (*Всесвіт, Космос, Місяць*) і ландшафтних концептів (*океан, річка, море*) доводиться вишукувати, хоча ці знахідки – це історії про справді унікальні явища. Так, йдеться про річку під водою, яка протікає дном моря: “Вона має свої береги, пороги й водоспади. Підводна річка виділяється завдяки значно солонішій воді, ніж у Чорному морі. Це перший відомий на планеті подібний водний потік. Уважають, що річка утворилася 6 тисяч років тому” (“Пізнайко”, № 8).

Наступний великий клас – соціальні концепти. Дуже часто дітей знайомлять з різними країнами (Індія, Аргентина, Уганда, Ботсвана, Великобританія, Франція, США, Швеція, Китай, Монголія, Голландія, Шрі-Ланка, Україна, Мадагаскар тощо). Це сприяє не лише збільшенню знань учнів, а й їхній адаптації до полікультурного середовища. Серед концептів національності здебільшого актуалізовано *українець/українка*. Однак автори не вдаються до прямих номенів, а передають цей концепт через стосунок читача до певної нації через часту вербалізацію українських реалій, зокрема в розгорнутих розповідях, де вживано українські – власні назви, характерні лише для України: *Тарас Шевченко, Михайло Петренко, Павло Попович, Закарпаття, Луганичина, Житомирська область, Львів, Кам’янець-Подільська фортеця* тощо. Український менталітет найяскравіше передають відомості про українську міфологію (“Усе навколо нас живе. І будь-де можна зустріти магічних створінь”) та її героїв: нічниць, водяника, морока, вирлоока (“Пізнайко”, № 8). У цьому ж номері вміщено статтю “Українські ноу-хау”, у

якій йдеться про сучасні винаходи українців: жалюзі, які працюють на сонячній енергії; папір з опалого листа; їстівна харчова плівка; комп'ютерні програми. Така інформація не лише розширює світогляд дитини, а й виховує гордість за свою країну і її людей, усвідомлення себе частиною народу. Отож вербалізація концептів національності накладається на об'єктивізацію моральних, або етичних, концептів. Їх об'єктивують також опосередковано, із залученням розгорнутих дескрипцій чи навіть цілих текстів, щоб якнайкраще донести смисл концепту до дитячої аудиторії. Дітям ненав'язливо прищеплюють морально-етичні цінності у формі не догматичних повчань, а розповідей про добрі вчинки, змалюванням позитивних героїв і осуд негативних. Зокрема репортаж про притулок для ведмедів, скривджених і понівечених людиною ("Пізнайко", № 8). Автори розповідають про знущання над звірами, про те, як їх доглядають сьогодні й про їхні уподобання. Вражає мовне оформлення тексту, який поєднує наукову назву (європейський бурий ведмідь) і художні синоніми (кудлатики, клишоногі), які, однак, фіксують найхарактерніші ознаки героїв статті. А ще читачі дізнаються про реалії притулку – вольєр, барлога, бокс – та щоденні перипетії у ведмежому житті. Робота доглядачів притулку – це взрець для наслідування, який виховує у дітей любов до живої природи, бережливе ставлення до неї, здатність до емпатії, співчуття, несприйняття жорстокості. У журналі пропагують добро, правду, справедливість, знайомлячи дітей з системою норм і принципів поведінки людей уставленні один до одного та до суспільства. Тісно пов'язані з моральними концепти релігійні. На їхню актуалізацію націлений насамперед журнал "Зернятко" – пізнавальний журнал для юних християн. Залишив слід у засвоєнні мільйонами дітей фундаментальних духовних цінностей найстаріший журнал в Україні "Барвінок".

Концепт *людина за родом занять* теж не оминули увагою редактори журналів: поряд з давніми реаліями названо сучасні, поряд з професіями актуалізованого хобі: *аквалангіст, кіпер (доглядач), зореплавець, лучник, лицар, кіноман, поціновувачі хорошої музики, фанати старих автомобілів* тощо.

Цікавими у плані вербального вияву структур свідомості є епітетні номени. За кожним конкретним епітетом – національна художня картина світу, в них закарбовано умови соціального й духовного життя, відображено, як у мові, слові народ формує свої оцінки добра і зла, позитивного і негативного. Епітети

пробуджують думку, допомагають розвивати мовне чуття, привертають увагу до поєднання слів різної семантики [2, 4 – 5]. На сторінках журналу натрапляємо на такі одиниці: пишноговоста (лисиця), різнобарвні й непомітні (хамелеон), велетенська (плита), брехливий, грубий, нахабний (папуга), солодкі, соковиті (фрукти), неймовірне (завдання), барвисто-золотисті (вітаннячка), яскраві, барвисті, живописні, соковиті, хрумкі, зарум'янені шедрим сонечком (синоніми), червонобокі, блискучі (яблука), дивовижні (очі), довгий, липкий (язик), грубий, закручений (хвіст), темно-коричневий, червоний, жовтий (відтінки) тощо. Уваги заслуговують й назви рубрик "Цікавинки", "Шукалка", "Ігротека", "Читалка", "Майстерня", "Пізнавалка" тощо ("Пізнайко").

Значну увагу приділяють редактори мовним завданням. Скажімо, наводять пари паронімів: черниця – чорниця, досвідчений – освічений, яблучний – яблуневий, долілиць – горілиць, купувати – коштувати, слухний – слухняний ("Барвінок", № 2); або пропонують з'єднати слова з віршами ("Пізнайко", № 8): *Всі хвалять мене, безперечно, Бо дуже я чемний і (гrecний). Сподобалося все це мені. Побуду таким ще три дні. або (Абищиця) – дрібниця. Можливо, й не згодиться. А заховася, збережеш, То в час потрібний – як знайдеш!* (Вірші Віри Правоторової). Ненав'язливо вводять до лексики читачів і нові слова: "Друже, ти, мабуть, помічав, як багато нині величезних зображень на будинках. Їх називають **муралами**, або **стінописом**. Цей вид мистецтва походить ще від наскельних малюнків наших прапращурів. Останнім часом така творчість стає надзвичайно популярною, обертаючи непомітні споруди на справжнісіньку галерею під відкритим небом". Такі тексти підкріплені яскравими ілюстраціями, різними роду завданнями до них: "Митець почав створювати картину, але забув прихопити фарби. Допоможи роззв'язати забарвити зображення"; "Ці два будинки прикрашали найліпші друзі. Мабуть, тому зображення такі схожі. Подивись уважно і відшукай 10 розбіжностей"; "А ця стіна ще чиста – чекає на свого митця. Розмалюєш її на свій смак?"

Ретельний аналіз дитячих періодичних видань засвідчує використання паралінгвістичних засобів [7, 110]: синграфемні (стилістично виправдане варіювання пунктуаційних знаків), супраграфемне (варіювання шрифту), топографемне (відхилення від стандартного оформлення текстового масиву, що виділяє його, акцентує на ньому), архітектоніка, професійна дитяча ілюстрація.

Висновки. Отож проаналізовані журнали розвивають у дітей мовлення, логічне мислення, спостережливість, довільну увагу, пам'ять. Вони включають дітей в систему суспільних відносин, дають змогу отримати соціальний досвід, моделювати свою поведінку. А ще – залучають до національної спадщини, до надбань свого народу. Вдалий добір доступного мовного матеріалу для вербалізації таких складних ментальних сутностей як концепти сприяє не лише мовному збагаченню читачів, а й засвоєння ними категорій різного роду. У дискурсивних контекстах гармонійно поєднуються апеляції до концептів конкретного та абстрактного плану, до концептів різних смислових категорій задля найефективнішого становлення особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Рідна мова: диференційні ознаки, функції в суспільстві / Бацевич Ф. // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 96–104.
2. Биби́к С.П. Словник епітетів української мови / С.П. Биби́к. С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт; за ред. Л.О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
3. Бісовецька Л. А. Мова засобів масової інформації для дітей та юнацтва / Л. А. Бісовецька // Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск. – 2017. – С. 43 – 46.
4. Дзюбишина-Мельник Н. Художній стиль і мова літератури для дітей / Наталія Дзюбишина Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-21.pdf>
5. Пименова М. Коды культуры и проблема классификации концептов / М. Пименова // Язык. Текст. Дискурс. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2007. – С. 79 – 86.
6. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы

/ А.Н. Приходько. – Днепропетровск: Белая Е.А., 2013. – 307 с.

7. Сыромля Н.Н. Особенности дискурса детского журнала / Сыромля Н.Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/53/30.pdf

REFERENCES

1. Batsevych, F. (2008). Ridna mova: dyferentsiyni oznaky, funktsiyi v suspilstvi [Native language: differential features, functions in society]. *Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language*. No. 3, pp. 96 –104. [in Ukrainian].
2. Bybyk, S. P. (1998). *Slovyk epitetiv ukrayinskoyi movy* [Dictionary of epithets of the Ukrainian language]. Kyiv: Dovira. 431 p. [in Ukrainian].
3. Bisovetska, L. A. (2017). Mova zasobiv masovoyi informatsiyi dlya ditey ta yunatstva [The Media Language for Children and Youth]. *Odessa Linguistic Bulletin. Special issue*. pp. 43 – 46. [in Ukrainian].
4. Dzyubishina-Melnyk, N. (2012). Khudozhniy styl imova literatury dlya ditey [Art style of the language of literature for children] [Electronic resource]. Available at: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-21.pdf> [in Ukrainian].
5. Pimenova, M. (2007). Kody kultury y problema klasyfykatsyy kontseptov [Codes of Culture and the Problem of Classification of Concepts]. *Language. Text. Discourse*. Stavropol: Publishing house of PGLU, pp. 79 – 86. [in Russian].
6. Prykhodko, A. N. (2013). *Kontsepty y kontseptosystemy* [Concepts and conceptual systems]. Dnepropetrovsk: Belaya E. A. 307 p. [in Russian].
7. Syromlya, N. N. Osobennosty dyskursu detskoho zhurnala [Features of the Discourse of the Children's Magazine]. [Electronic resource]. Available at: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/53/30.pdf [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2018

“Дитина найбільше потребує вашої любові як раз тоді, коли він найменше її заслуговує”.

*Ерма Луїза Бомбек
американська письменниця-гумористка*

“...Без мрій нам не обійтися: лише вони й надають сенс нашому життю”.

*Анджела Ханетті
італійська письменниця, автор книжок для дітей*

